

Bankó András

KÓS-CSILLAGKÉP

A történelem föltartóztathatatlanul halad-halad, kiros-talódnak divatlovagok és percmemberkék, szerteszóródnak fergeteges eszmehordozók, egekig dícsért művészek, potyognak óriás lángelmék. A hullócsillagok özönében beszédközlő igazán a változatlanyságot mutató, tájékozódást-eligazodást szolgáló égitest. Kós Károly életműve az állócsillagok fényével tündököl, ezt – legalábbis születésének centenáriuma óta – itthon sem lehet elvitatni. Kilencvennégy esztendő volt meg, fáradhatatlan alkotókedvvel, szigorú igényességgel, már-már kimeríthetetlen témát kínálva az életrajzírónak. Más-más szempont mentén keresték élete szervező erejét az egyes szerzők, ám többnyire szépírói munkásságától ágaztak el erre-arra – sorolva műfajait. Épp ez az, ami eddig hiányérzetet keltett, amiért mindig maradt némi bizonytalanság, ki is – mi is volt ő valójában.

Építész volt – ez a fundámentuma Nagy Elemér most megjelent könyvének; mindenkor ebből indul ki, ide tér vissza, ehhez viszonyít. Címe, *Az építő Kós Károly* csupán kiteljesedik abban a sokrétűségben, ami a tervezőművész sorsára boltozódott. A szerző kitér Kós irodalmi, grafikus munkásságára, de bizonyítani tudja, ezekben szintén az építész lelkülete munkál. Megemlíti amatőr politikusi, gazdálkodói, műfordítói kísérleteit, de végig figyelemmel kíséri a szórványosan érkező baráti, majd főleg egyházi megbízatásokat, amelyek nagyjából fönntartják választott hivatása folyamatosságát. Kós Károly nem *mellékesen; többek között* vagy *véletlenül* lett építész; hasonló tudatossággal választott magának szülőföldet, vallást s éppily eltökéltséggel kötötte életét feleségéhez. Ebben mutatkozik meg Nagy Elemér lényeglátása s ezért juthat mély empátiával arra a ma még meghökkentő fölismerésre, hogy a szülőföld iránti hűségért cserébe sorsa a legdrágábbat követelte Kós Károlytól: a hivatását! ... *olyan építészre, mint ő, aki a magyar építészet keresésére, a magyar és erdélyi lélekkel azonos architektúra megvalósítására tette fel az életét, nincs és nem is lesz szükség az Erdélyt elcsatoló Romániában.* Mindebből előrajzolódhatna az a versengés, hogy a királyi vagy a szocialista Románia bánt-e mostoháiban Kóssal – ez ma már kicsinyesen hatna, habár a mű megírásakor (1985-ben) is lehetett találni nagyvonalúbb szempontot a tanulságok levonásához.

Nagy Elemér egyetemes nézőpontból meri és tudja értékelni Kós munkásságát, amikor elfogulatlanul megvizsgálja, vajon az idegen fény, vagy a saját belső tűz erőteljesebb-e a sugárzásában? *Az angol inspiráció és A finn példa* című fejezetek merészen új megvilágításba helyezik azt a fejlődési ívet, amely építész pályakezdésétől voltaképp egész munkásságát beragyogja. *Kós alkotó módon vette át az impulzust* – írja a szerző –, *de talán még az eredeti angol Arts and Crafts mozgalom módszereinél is közvelelenebbül és mélyebben élte át e céhes szemlélet gyakorlatát.* A szerző kimutatja, mi módon kötődik a szigetországi kezdeményezésekhez a finn megújulás, s hogyan teljesedik ki a morrisi művészetet *mindenkinek* elv, illetve a finn nemzeti jellegű törekvés Kós munkásságában.

A párizsi világkiállítás legérdekesebb épülete egy kicsiny, jelentéktelen pavillon volt, kívül egyszerű, belül majdnem szegényes. Kapuján az orosz sas tátogatta csőrét. Ez volt a finnek pavillonja – írta Kós Károly Nemzeti művészet című, 1910-ben közreadott cikkében – ...*mindenki, az egész világ mégis tudomást vett róla, mert azt mondták, hogy ebből tanulni lehet (...) és azóta tudják a nagy nemzetek és számontartják Finnország dolgait...* Nagy Elemér egy későbbi finn pavilon kapcsán idéz Kóstól: *A háború egyik eredményeképpen Finnország független állam lett. (...) Az 1931. évi nemzetközi építőművészeti kiállításon nem ismerem meg a finn osztályt. Nem volt abban semmi finn már, sem anyagban, sem vonalban, sem színben, sem elgondolásban (...), akkor találta meg a finn nép a maga nemzeti öntudatát, amikor az orosz nyomás megsemmisüléssel fenyegette, (...) amikor szabad volt immár finnek lennie, nem találta szükségének annak lennie...*

Bár ne próféta szólt volna Kósból e gondolat sor zárómóndatában: *Bizony! finn és magyar: atyafiak vagyunk.* Akárhogy forgatja az ember Nagy Elemér könyvének lapjait, mához szólóak megállapításai. Fájdalmas tény, hogy egy évtizeden át nem talált módot a Corvina Könyvkiadó a mű megjelentetésére, mégis izgalmas kísérlet ilyen késéssel forgalomba hozni: időszerű maradt-e, – mint a föntiekből talán kiderülhetett: igen – észrevenni-e rajta, mikor íródott? Közvetlen utalás jószerevével csak egy akad: a jelenleg lebontással fenyegetett szarvasház – s épp a centenárium körül élénkülő érdeklődés irányította a figyelmet erre a meggondolatlanságra. A bölényház a háború martaléka lett, ilyen károkozást kivédeni nem lehet. (És helyrehozni?) A szarvasházra a szűklátókörűség, a kényelmesség vetett szemet, szerencsére ezt a pavilont legalább külsejében meg lehetett őrizni az utókor számára. Figyelmes olvasó kiszűrheti, hogy az '56-os események itt *dramai napokként* szerepelnek, a fölloldozó *népfölkelés* jellege négy évvel a kézirat lezárása után hangozhatott el. Az viszont már csak a legaprólékosabb vizsgálódás után tűnhet föl, hogy míg Nagy Elemér gondos és körültekintő történelmi háttérvázzlatot szerkeszt minden korhoz s valamennyi fontosabb eseményhez, addig a „Kárpátok Génuszának” országlásáról szemérmesen hallgat – erre készítette a korparancs. Kárpótlást nyújthat ehelyett az olyan kristálytisztá logikai levezetés, amiből kiderül, miért adhatta magának Kós azt a leckét; hogy Lechner-től elszakadva, a szerkezeti megoldásban keresse a magyar architektúra lényegét. *A téglafalazat éppen a beiskolázatlan munkaerő következtében helyenként nem képviselt minőségi kivételt, s mint ahogy Közép-Európában máshol is, a nemesebb burkolás (kő, tégl, kerámia) tette építészetileg elfogadhatóvá. (...) az akkortájt szívesen alkalmazott különböző, színes agyagmázás burkolatok gazdag, pompázatos élet illúzióját keltették.* – állapítja meg a szerző, s később hozzátesszi: *Lechner Ödön részben inspiráló, de ugyanakkor túlszámalyalándó, megcáfolandó példaképként állt Kós Károly és fiatal társai előtt.* Építészhöz méltó körülmény mindössze hét évnyi adatott Kós Károlynak arra, hogy e nemes vállalatában próbára tegye képzelőerejét.

Ma is van mit kutatni Kós élete és munkássága körül. Minél több adat ismert róla s kortársairól, annál tisztábban, élesebben rajzolódik ki az a *csillagkép*; amelyet közösségi összetartó ereje teremtett.